

Bogoslovska smotra, 85 (2015.) 3, 841–853

UDK 27-45:37.017.93:2(05)(497.5)"1994/2014"

Primljeno: 14. 4. 2015.

Prihvaćeno: 28. 9. 2015.

Pregledni članak

ODGOJ VJERE U OBITELJI PREMA HRVATSKOJ TEOLOŠKOJ PERIODICI OD 1994. DO 2014. GODINE

Jadranka GARMAZ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Zrinsko-frankopanska 19, p.p. 329, 21 000 Split
jgarmaz@kbfs-st.hr

Sažetak

U članku se prema izabranoj hrvatskoj teološkoj periodici u posljednjih dvadeset godina istražuje tema odgoja vjere u obitelji. Riječ je o časopisima: *Bogoslovska smotra*, *Crkva u svijetu*, *Diacovensia*, *Obnovljeni život*, *Riječki teološki časopis* i *Služba Božja*. Analizom sadržaja i sintezom ključnih pojmova tema se predstavlja u tri dijela: u prvom poglavlju podastiru se podatci o vrsti i broju članaka te se skicira teološko razumijevanje suvremene obitelji. U drugom dijelu usporedbom ključnih pojmova i glavnih sadržajnih naglasaka predstavljaju se neki od sadržaja koji se bilo eksplicite bilo implicate u najvećem obimu obrađuju. U trećem dijelu navode se otvorena pitanja ili nedovoljno usvojene teme.

Ključne riječi: odgoj vjere, obitelj, kateheza obitelji, duhovnost i molitva u obitelji, pastoral obitelji.

Uvod

Obitelj i odgoj vjere su u današnjem kontekstu izazovne teme. Počevši od pitanja što podrazumijevamo pod riječju »obitelj« moglo bi se pisati duge elaborate i voditi obimna istraživanja. »Odgoj vjere« je također vrlo izazovna i široka tema koju se može istraživati iz mnogih teoloških aspekata. U ovom radu fokusirat ćemo se na religijsko-pedagoško istraživanje onih članaka kojima je ključna tema odgoj vjere u obitelji, kao i onih koji se barem djelomično dotiču toga pitanja.¹ Analizom sadržaja pokušat ćemo ponuditi sintezu glavnih naglasaka

¹ Budući se časopis *Kateheza* u istraživanom razdoblju u cijelosti ne nalazi na portalu znanstvenih časopisa Hrčak ili nekom drugom portalu, nije moguće upotrijebiti istu metodologiju te je časopis izostavljen iz ovog istraživanja, iako bi zasigurno podatak

koje se tiču te teme, a koja se obrađuje u izabranoj hrvatskoj periodici posljednjih dvadeset godina. Tako ćemo doći do odgovora na pitanje koliko i na koji način hrvatska periodika obrađuje temu odgoja vjere u obitelji, tj. je li to relevantna ili rubna tema, koji pristupi toj temi prevladavaju i koje značenje za našu teološku misao i društvo u cjelini ima izabrana tema.²

1. Obiteljski odgoj vjere u brojkama

Tema *odgoja vjere u obitelji* u posljednjih dvadeset godina smjestila se u četrdesetak članaka. Ipak, ono što nas može iznenaditi jest činjenica da i taj relativno mali broj članaka implicite donosi vrlo vrijedne i jasne smjernice za njezinu konkretnu impostaciju. Obrađivane teme mogu se podijeliti na nekoliko područja: postoje one rubne, koje obrađuju kontekst u kojem se nalazi današnja obitelj, a koji uvelike uvjetuje odgoj u vjeri, zatim one koje tematiziraju dokumente o pastoralu obitelji ili evangelizaciji obitelji, te na one središnje, koje fokusiraju sadržaj i vrstu obiteljskog odgoja u vjeri.

Ako sadržajno analiziramo prema temama od 1994. do 2004. godine i od 2004. do 2014. godine, uviđamo da u prvom desetljeću od navedenih 37 tema njih 17 obrađuje problematiku odgoja vjere u obitelji. Drugih dvadeset tema napisane su u posljednjem desetljeću. Najmanje tema imaju časopisi *Riječki teološki časopis*, *Diakovensia*, *Služba Božja* i *Crkva u svijetu*, a najviše *Obnovljeni život* i *Bogoslovska smotra*. Neke značajnije teme u prvom desetljeću su: preduvjeti bračnog i obiteljskog života, problem komunikacije djece i obitelji, bitne vrednote za uspješan brak, religioznost obitelji, (ne)uspjesi kršćanskog odgoja u obitelji, uloga oca u stvaranju slike o Bogu, euharistijska kateheza, crkveni dokumenti o evangelizacijskoj ulozi obitelji.

U drugom desetljeću, od 2004. do 2014. godine, neke od ključnih tema su sljedeće: (ne)mogućnost tradicijske obitelji, prema novom govoru vjere, molitve kao oblik obiteljskog molitvenog života, obitelj privilegirano mjesto prenošenja vjere, molitva u obitelji, euharistija i obitelj u svjetlu kateheze, pastoral braka i obitelji prema »riječkom modelu«, evangelizacijsko poslanje obitelji, brak i obitelj prema *Gaudium et spes*, škola za brak, štetan utjecaj virtualnog

bio precizniji i rezultat bogatiji da je bilo moguće istim kriterijem i metodološkim instrumentarijem pristupiti istraživanju toga časopisa.

² Iako se čini da se tema *odgoja vjere u obitelji* često obrađuje, već površnim uvidom u Hrvkovu tražilicu na teološkim časopisima istražujući pojam »odgoj vjere u obitelji« dolazimo do vrlo dragocjenog zaključka: odgojem vjere u obitelji bavi se samo devet članaka u proteklih dvadeset godina. Ako pretražujemo riječi »obitelj«, brojka se penje na 818 članaka.

svijeta na djecu, nova evangelizacija i kateheza braka i obitelji, promišljanje klasičnih i pokretanje novih modela obiteljskog pastoralnog.

Već se iz samih naslova uočava da je odgoj vjere³ u obitelji vrlo važan i složen proces, koji sa sobom povlači čitavi niz problema pa se (danas) čini gotovo nemoguć. Ovdje ćemo kratko predstaviti ključne teme prema periodici: tko je suvremena obitelj, u čemu se sastoji odgoj u vjeri, tj. koji su ključni naglasci obiteljskog odgoja u vjeri, koje su pretpostavke za osnaživanje obiteljskog odgoja u vjeri i koje su perspektive?

1.1. Kakva je suvremena obitelj?

Epistemološko utemeljenje obitelji periodika temelji na teološkim naglascima koncilskog nauka. Tako se većina članaka oslanja na Pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu te misao o obitelji dalje gradi, sukladno pastoralno-teološkom nauku Crkve: Obitelj je intimna zajednica bračnoga života i bračne ljubavi,⁴ koja ima »izvorno dostojanstvo ženidbenoga staleža« (GS 47) što je potvrđeno u mnogim koncilskim dokumentima (usp. GS 47). Time Crkva pokazuje pastoralnu fokusiranost svojeg poslanja dosljedno promičući obitelj kao »prvi i najvažniji put Crkve«⁵. Teologiju obitelji posebice je razvijao sveti Ivan Pavao II., koji joj je posvetio posebnu pažnju u svojim katehezama, pismom obiteljima *Gratissimam sane*⁶ i nadasve apostolskom pobudnicom *Familiaris consortio*⁷. U tim je dokumentima razradio »cjeloviti pogled na poziv na ljubav muškarca i žene; predložio je temeljne smjernice za pastoral obitelji i za prisutnost obitelji u društvu. Na osobit način, govoreći o bračnoj ljubavi (usp. FC 13), opisao je način na koji bračni drugovi, u svojoj uzajamnoj ljubavi, primaju dar Kristova Duha i žive svoj poziv na svetost (*Instrumentum laboris*, 5).«⁸ Papa u miru, Benedikt XVI., dijelom je nastavio razvijati teologiju

³ O izazovima suvremenog odgoja u vjeri vidi više u: Milan ŠIMUNOVIĆ, Odgoj vjere u situaciji etičkog relativizma i pedagoškog pesimizma. Suočenje vjeroučitelja s postmodernom svijesti i potreba trajnog usavršavanja, u: *Crkva u svijetu*, 38 (2003.) 2, 179–207.

⁴ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes – Radost i nada. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 48, Zagreb, 2008. (dalje: GS).

⁵ IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima*, Zagreb, 1994., br. 2 i br. 3.

⁶ Usp. Isto; IVAN PAVAO II., *Gratissimam sane*, u: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/de/letters/1994/documents/hf_jp-ii_let_02021994_families.html (5. V. 2015.).

⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadacima kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. XI. 1981.), Zagreb, 1981., br. 49 (dalje: FC).

⁸ *Relatio Synodi* Treće izvanredne opće biskupske sinode: *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (5. – 19. listopada 2014.) (18. X. 2014.), u: http://www.dubrovačka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&id=2760:cijeli-dokument-s-izvanredne-biskupske-sinode-o-obitelji&Itemid=467 (21. II. 2015.).

obitelji pa u svojoj prvoj enciklici *Deus caritas est*⁹ piše kako »brak utemeljen na isključivoj i konačnoj ljubavi postaje slika odnosa Boga s njegovim narodom i obratno: način na koji Bog ljubi postaje mjera ljudske ljubavi«.

I Treća opća izvanredna biskupska sinoda koja je održana u Rimu od 5. do 19. listopada 2014. godine pod naslovom *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije*, imala je cilj svijetu predložiti ljepotu i vrijednosti obitelji, sadržane u navješćaju Isusa Krista.¹⁰ Mnogi crkveni dokumenti, počevši od Pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*, naglašavaju da se svi, tj. društvo i Crkva, trebaju brinuti oko promicanja dobra ženidbe i obitelji,¹¹ posebice oko promicanja odgovornog roditeljstva i poslanja obitelji u društvu.¹²

Periodika uglavnom polazi od (poslije)koncilskih teoloških utemeljenja obitelji potvrđujući važnost obitelji u zanimanju Crkve. Međutim, gotovo da nema teoloških radova o postmodernim izazovima pred kojima se nalazi suvremena obitelj,¹³ kao što su suvremeni mediji kao antipod odgoju za vrednote, kultura »zgubidanstva« djece pred ekranima, kult *shopping*-centara, prijanjanje za slabe istine i male priče, estetiziranje života, usmjerenost na ugodu, prezaposlenost majke, trajna poslovna neizvjesnost, svakodnevno iskustvo¹⁴

⁹ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi* (25. XII. 2005.), Zagreb, 2006., br. 11.

¹⁰ Temom braka i obitelji, a u duhu nove evangelizacije, također se bavi papa Franjo, koji je odlučio uspostaviti dvoetafnu pripremu za Biskupsku sinodu o braku i obitelji. Prva etapa je Opća izvanredna skupština održana od 5. do 19. listopada 2014. u Rimu. Druga etapa bit će Opća redovna skupština, koja će se održati 2015., a trebala bi dati operativne smjernice za pastoral osobe i obitelji. Za Treću izvanrednu biskupsku sinodu 2014., objavljen je *Instrumentum laboris: Pastoralni izazovi o obitelji u kontekstu evangelizacije*, koji se u broju 4 izravno poziva na nauk o braku i obitelji u *Gaudium et spes*.

¹¹ Da je obitelj Crkvi u Hrvata važna temeljne su teze i Direktorija HBK za pastoral obitelji gdje se izričito upućuje na interakciju obitelji i Crkve. »Crkva odgaja kršćansku obitelj naviješćanjem i slavljenjem sakramenata, a s druge strane obitelj prihvaća spasenjsko poslanje Crkve kao svoje vlastito poslanje«, HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., br. 21.

¹² Usp. Alojzije ČONDIĆ, Brak i obitelj prema *Gaudium et spes*, u: *Služba Božja*, 54 (2014.) 3/4, 278–292, ovdje 278.

¹³ Hrvatska teološka misao ipak velikim dijelom obrađuje tematiku obitelji u istraživanjima vrednota kao i u radovima pojedinaca. Usp. Josip BALOBAN, *Hrvatska kršćanska obitelj na pragu XXI. stoljeća*, Zagreb, 1990., 98–103.

¹⁴ Usp. Georg HAEFFNER, *Erfahrung – Lebenserfahrung – religiöse Erfahrung*, u: *Theologie und Philosophie*, 78 (2003.) 2, 162–166. Prema Karlu Rahneru, »iskustvo je oblik spoznaje, koja izvire iz neposrednog primanja utiska od (unutarnje ili izvanjske) stvarnosti, koja izmiče našem slobodnome raspolaganju. Njoj je suprotstavljena ona vrsta spoznaje u kojoj čovjek, aktivno djelujući, predmet podređuje svojim vlastitim aspektima, metodama itd. i kritički ga propituje«, Karl RAHNER, *Erfahrung*, u: Karl RAHNER, *Sämtliche Werke*, XVII/1, Freiburg, 2002., 552, navedeno prema: Valerija Nedjeljka

kao mjesto susreta s Bogom itd.¹⁵ Budući da je kontekst u kojem obitelji žive i odgajaju u vjeri svoju djecu odlučujući za intrapersonalne i interpersonalne odnose, potrebno ga je sve više raskrinkavati i promišljati o njegovim utjecajima i zamkama.¹⁶ U protivnom, ako se izostavi taj fokus na kontekst, posljedica može biti da se obitelj idealizira, pa se adekvatno teološki i religijsko-pedagoški ne može niti odgovoriti na njezine potrebe.¹⁷ Tome u prilog govori i činjenica da *Relatio Synodi* u br. 60 tvrdi: »Treba dobro uzeti u obzir potrebe i očekivanja obitelji koje su u svakodnevnom životu mjesta rasta, konkretnog i bitnog prenošenja kreposti koje oblikuju život [...] odgoj, (koji) je postao zahtjevniji i složeniji zbog aktualne kulturne stvarnosti i velikog utjecaja medija.«¹⁸

Ipak, periodika jednim skromnim dijelom, istražujući temu vrednota u hrvatskom društvu, upozorava na kulturno-socijalne i posebice vrijednosne promjene kao i promjene stilova života koji uzrokuju promjene unutar samih odnosa u obitelji i njihovih stilova obiteljskog života, vrijednosnih kategorija koje se pridaju slobodnom vremenu kao i niza promijenjenih okolnosti kojima su izložene, a koje bitno utječu na život članova obitelji¹⁹ pa posljedično i na obiteljski odgoj u vjeri.²⁰ Glede društveno-kulturnog konteksta, utjecaja i iza-

KOVAČ, Svakodnevno iskustvo kao mjesto iskustva Boga, u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 4, 829–849, ovdje 830.

¹⁵ Utjecaji postmoderne na religioznost su mnogovrsni. Npr. događa se religiozna individualizacija i pluralizacija, kršćanstvo na izbor, otpad od Crkve i tradicije, marginalizacija institucionalizirane religije, crkveno distancirana religioznost, funkcionaliziranje religioznosti, pragmatični sinkretizam, religijska produktivnost svakodnevice, religijska ekvivalentnost i sl. Usp. Hans MENDL, Postmoderne-pluralisierung, Individualisierung und Globalisierung, u: Hans MENDL, *Religionsdidaktik kompakt*, München, 2011., 14–22, ovdje 25.

¹⁶ Potrebno je jasno razlagati potrebu odgoja mladih za medije i njegovanja obiteljske medijske kulture. Tema medija u interakciji s obitelji samo je jedna od prevažnih tema koje se sustavno moraju elaborirati upravo iz praktično-teološke perspektive. Usp. Jerko VALKOVIĆ, *Crkva i svijet medija. Mogućnosti susreta i različitosti perspektiva*, Zagreb, 2013.

¹⁷ U godini Treće izvanredne sinode posvećene obitelji, pokušava se nanovo revitalizirati koncilski misao o obitelji. Tako su neki časopisi objavili tematske brojeve o obitelji kao npr. *Služba Božja*. Usp. Ana JELIČIĆ, Škola za brak, u: *Služba Božja*, 54 (2014.) 3–4, 330–352.

¹⁸ *Relatio Synodi*, br. 60. Usp. KONGREGACIJA ZAKLER, *Opći direktorij za katehezu*, Zagreb, 2000., br. 279, gdje se tvrdi da je neizostavno potrebno posvješćivanje sociokulturnih stvarnosti u odnosu na odgoj vjere, tj. katehezu.

¹⁹ Usp. Stipe NIMAC, Učinkovitost postojeće pastoralne paradigme u prenošenju vjere, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 3, 559–576.

²⁰ Usp. Gordan ČRPIĆ – Josip BALOBAN, Bitne vrednote za uspješan brak u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 2, 313–341.

zova u kojima se nalazi suvremena obitelj u svjetlu odgoja u vjeri,²¹ možemo reći da periodika nudi skroman broj članaka na tu temu.²²

1.2. Komunikacija i odnos – kategorije koje se uče u obitelji

Kao *communio personarum* obitelj je »zajednica osoba kojima je vlastiti način postojanja i zajedničkog življenja, upravo zajedništvo«²³. Usporednom analizom ključnih sadržaja u periodici uočava se da većina članaka ističe kategorije »zajedništvo«, »odnos« i »komunikacija« kao one koje se uče u obitelji, a koje su pretpostavke za odgoj vjere. Ipak, ne može se govoriti o iscrpnom suvremenom religijsko-pedagoškom i teološko-katehetskom elaboriranju i razumijevanju kategorija »osoba«, »odnos« i »zajedništvo« u susretu s današnjim postmodernim kontekstom. Naime, samo jedan članak eksplicite, i to od psihijatra, ali većina ipak implicitno elaborira temu (probleme) komunikacije djece i obitelji.²⁴ Tema »komunikacija« (lat. *communicatio*) teološki je i religijsko-pedagoški izuzetno bitna za odgoj vjere, istovjetno kao i tema »odnos« (*relatio*).²⁵ Riječ je o dragocjenim, bremenitim teološkim kategorijama, jer je odnos prema bližnjemu nerazdvojiv od odnosa prema Bogu.²⁶ Tu tezu potvrđuje i najnovije veliko nježno istraživanje euharistijske kateheze čiji rezultati će uskoro biti u cijelosti

²¹ Vrijedno istraživanje na tu temu u poljskom kontekstu vidi u članku vicedirektora Katoličkog sveučilišta Ivan Pavao II. u Krakovu J. Stale. Usp. Josef STALA, Der gesellschaftlich-kulturelle Kontext der aktuellen Gefährdungen für... die religiöse Erziehung und Bildung in der Familie, u: *The Person and the Challenges*, 3 (2013.) 1, 251–266. Usp. <http://www.wt.diecezja.tarnow.pl/index.php/the-person-and-the-challenges/47-the-person-and-the-challenges/numer-5/353-jozef-stala-der-gesellschaftlich-kulturelle-kontext-der-aktuellen-gefaehrungen-fuer-die-religioese-erziehung-und-bildung-in-der-familie> (travanj 2015.)

²² U hrvatskoj je praktičnoj teologiji mali broj istraživanja s fokusom na obitelj. Jedno značajnije možemo pronaći u: Zvonko PAŽIN – Vladimir DUGALIĆ, Utjecaj pohađanja mise na kvalitetu bračnog života. Rezultati znanstveno-istraživačkog projekta Kršćanski identitet i kvaliteta bračnog i obiteljskog života, u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 4, 1061–1082.

²³ IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima*, br. 7–8.

²⁴ Usp. Pavao BRAJŠA, Problem komunikacije između djece i obitelji, u: *Riječki teološki časopis*, 10 (2002.) 1; Ivan ŠTENGL, Vjera kao hod temeljnog povjerenja. Bitnost primarnih iskustava za razvoj religioznosti, u: *Služba Božja*, 53 (2013.) 1, 64–79. Također usp. Veronika RELJAC, *Pastoral braka i obitelji na iskušenju. Svjetla i sjene postkoncilskog pastoralnog braka i obitelji u Hrvatskoj (1965. – 2000.)*, Zagreb, 2011.

²⁵ Doktorska disertacija s. Valerije Kovač u tom je smislu od velike pomoći za razumijevanje suvremenoga teološkog tumačenja tih pojmova. Usp. Nedjeljka s. Valerija KOVAČ, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, Zagreb, 2014., 470.

²⁶ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, br. 3. »Kršćanski je brak i obiteljski život povlašteno mjesto upriscupnjenja i ostvarenja trojstvenog zajedništva među ljudima i zato sakrament i slika zajedništva ljubavi triju božanskih Osoba.«

objavljeni.²⁷ Riječ je o istraživanju 1 500 njemačkih obitelji i njihovih prvopričesnika. Oni roditelji i prvopričesnici koji su uspostavili dobar odnos i komunikaciju s katehetom, a koji su i sami imali dobar međusoban odnos, kvalitetnije su se pripremali za euharistiju, motiviranije i dublje su ostvarili svoj odnos s vjerom i Crkvom. Prema tome, može se pretpostaviti da će teme »odnos« i »komunikacija« u interakciji s temom »odgoj vjere« biti sve više istraživane jer su neophodne za ozbiljnu religijsko-pedagošku i katehetsku elaboraciju unutar obiteljskog odgoja u vjeri.²⁸ Sukladno tome, izazov predstavljaju i teme »vjerskog dijaloga«, tj. jezika vjere, budući su to prvi preduvjeti inkulturacije vjere.²⁹

1.3. Odgoj za molitvu i duhovni život

Polazeći od novozavjetnih temelja da se evangelizacija ne svodi samo na prenošenje neke informacije nego se odnosi i na usvajanje načina života navjestitelja, mnogi autori se slažu u činjenici da je odgoj vjere više učenje kulture življenja na temelju evanđelja nego učenje samih sadržaja vjere.³⁰ U središtu se kršćanskog života obitelji kao kršćanske zajednice nalaze tri novozavjetna elementa: molitva, lomljenje kruha (euharistija) i služenje bližnjemu. No ipak, samom obiteljskom molitvom i duhovnošću, euharistijskom katehezom i obiteljskom dijakonijom bavi se mali broj članaka.³¹ Radovi fokusiraju Božju riječ kao izvor života za obitelj,³² čemu se pridružuje nedjeljna euharistija i marijanska pobožnost.³³ Molitva je kategorizirana kao najvažniji i ključni dio obiteljske duhovnosti. No, samo dva-tri članka pišu o molitvi u obitelji.³⁴ Duhovnost se gradi od temelj-

²⁷ U tematskim brojevima »Erstkommunionkatechese – Analysen und Perspektiven« časopisa *Theologischen Quartalschrift* već su nekoliko puta objavljivani rezultati istraživanja na tu temu, posebice u prvom broju 2014. godine. Važno istraživanje na tu temu vidi u: Stefan ALTMEYER – Dieter HERMANN, *Werte – Religion – Glaubenskommunikation. Eine Evaluationsstudie zur Erstkommunikationskatechese*, Bonn, 2014.

²⁸ Usp. Hans MENDEL, *Religionsdidaktik kompakt*, 240–247.

²⁹ Usp. Valentina MANDARIĆ – Ružica RAZUM, *Važnost odgoja u današnjem svijetu. Dopriнос vjeronauka odgojnom djelovanju škole*, Zagreb, 2015., 209–211.

³⁰ Usp. Jadranka GARMAZ – Martina KRAML, *Živjeti od euharistije*, Zagreb, 2009., 1–30.

³¹ Ovim temama bave se jedan ili dva rada po temi u svim časopisima skupno. Usp. Natalija BOGOVIĆ, Molitva u obitelji, u: *Riječki teološki časopis*, 39 (2012.) 1, 63–86.

³² *Relatio Synodi*, br. 34. »Božja je riječ izvor života i duhovnosti za obitelj. Cjelokupni obiteljski pastoral mora dopustiti da ga iznutra grade i oblikuju članovi domaće Crkve kroz molitveno čitanje i čitanje Svetog pisma u crkvenoj zajednici. Božja riječ nije samo radostna vijest za privatni život pojedinca, već i kriterij za prosuđivanje i svjetlo za raspoznavanje različitih izazova s kojima se suočavaju ženidbeni drugovi i obitelji.«

³³ O euharistijskoj katezi obitelji vidi više u: Jasna MIJATOVIĆ – Klara IVANČIĆ – Jadranka GARMAZ, Euharistija i obitelj u svijetlu kateheze, u: *Služba Božja*, 52 (2012.) 2, 149–183.

³⁴ Jedan od njih je članak teologa Antuna Tamaruta, koji holistički pristupa problematici i poslanju obitelji. Usp. Antun TAMARUT, Crkveno lice obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 84

nog povjerenja i toplog odnosa prema majci i ocu, no tek dva do tri rada pišu o duhovnosti u obitelji.³⁵ Nadalje, duhovni život je utemeljen na vjerskom iskustvu³⁶ i to iskustvo sve više treba tražiti, promicati i prema *Relatio Synodi* treba ga više vrednovati u duhovnoj izgradnji pojedinca i zajednice.³⁷

2. Pretpostavke i perspektive u osnaživanju obitelji

Postoji niz tema koje obrađuju kontekst prenošenja vjere te se odnose na župnu zajednicu i njezine strukture, nastojeći istaknuti njihovu komplementarnost i nužnost promjene pastoralne paradigme ukoliko se žele fokusirati na katehezu u i s obitelji.³⁸ Tako se npr. tema koja se ponavlja u nekoliko časopisa odnosi na nužnu suradnju laika³⁹ i zaređenih službenika u zajednici. Prema periodici, goruća je potreba za kvalitetnim suradničkim odnosima među njima.

Za oblikovanje obiteljske kateheze potreban je novi lik župnika koordinatora kao i priprema stručnih animatora, odnosno kateheta⁴⁰ te voditelja obi-

(2014.) 4, 745–768. Autor obrađuje teološki dignitet obitelji i obiteljsko lice Crkve, upućujući ih jednu na drugu: »Da bi mogle izvršiti svoje poslanje, djelotvorno evangelizirati i izgrađivati kraljevstvo Božje u povijesti, Crkva i obitelj moraju uvijek ići zajedno; Crkva ne može bez obitelji (obitelj je njezin put), kao što i obitelj isto tako ne može bez Crkve (Crkva je njezina majka i učiteljica)«, Isto, 768.

³⁵ Usp. Mijo NIKIĆ, Uloga oca u stvaranju slike o Bogu, u: *Obnovljeni život*, 55 (2000.) 3, 357–371.

³⁶ O složenosti i relevantnosti pojma iskustva više u: Valerija KOVAČ, Svakodnevno iskustvo kao mjesto iskustva Boga, 829–849.

³⁷ *Relatio Synodi*, br. 35: »Istodobno mnogi sinodski oci su insistirali na pozitivnijem pristupu bogatstvima različitih vjerskih iskustava, ne prešućujući teškoće. U tim različitim religioznim stvarnostima i u velikoj kulturnoj raznolikosti koja karakterizira narode uputno je cijeliti najprije pozitivne mogućnosti i u njihovu svjetlu ocjenjivati ograničenja i nedostatke.«

³⁸ Usp. Stipe NIMAC, Učinkovitost postojeće pastoralne paradigme u prenošenju vjere, 559–576.

³⁹ Usp. Stjepan BALOBAN, Vjernici laici neiskorišteni društveni i crkveni potencijal u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 4, 1015–1035.

⁴⁰ Da bi se to ostvarilo potrebno je obrazovati nove kadrove za izazove koji stoje pred hrvatskim društvom i Crkvom. Na tom polju u proteklih je godina u više navrata pisano o liku vjeroučitelja i katehete te o kompetencijama koje su potrebne za cjelovito pastoralno-katehetsko djelovanje. Članak zagrebačke religijske pedagoginje Ružice Razum o kompetencijama kateheta sažima ono što su neka istraživanja već pokazala: iako postoji dobro promišljena i usustavljena inicijalna izobrazba potrebna je revizija i nadopuna. »Kvaliteta pastoralno-katehetskog djelovanja uvelike ovisi o pripremljenosti konkretnih osoba koje ga ostvaruju. S ciljem promicanja kvalitetnih te primjereno formiranih i pripremljenih osoba za pastoralno-katehetsko te religijsko-pedagoško djelovanje u suvremenome društvu i suvremenoj Crkvi, na razini ostvarivanja inicijalne formacije traži se od svih odgovornih veliko znanje i veliko zalaganje. Stoga je s obzirom na konkretno stanje na našim visokim teološkim učilištima s jedne strane, te zahtjevnosti vremena u kojemu živimo i djelujemo s druge strane, nužno unijeti neke promjene u inicijalnu formaciju magistara teologije i religijske pedagogije i katehetike«, Ružica RAZUM, Kompetencije katehete, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 4, 723–741, ovdje 740.

teljskog pastoral⁴¹ »novog u sadržajima, metodi i žaru«⁴². Isto tako potrebna je i ponuda prikladnijih katehetskih i drugih materijala, kako za klasične tako i za nove modele rada s obiteljima.⁴³ Općenito se obiteljska kateheza treba odvijati s naglaskom na usmjerenost sakramenta ženidbe spasenju drugih, u obitelji, u kršćanskoj zajednici i društvu. Pritom je nužno razmišljati o iznalaženju novih načina djelovanja Crkve. Posebna se pažnja posvećuje formiranju tzv. obiteljskih zajednica i njihovu okupljanju, također i u kućama.⁴⁴ One mogu postati kvasac obnove obitelji i župne zajednice. Veći broj autora misli da je za to je ponajprije neophodno uspostaviti prikladne pastoralne strukture,⁴⁵ koje zahtijevaju sveobuhvatnu preobrazbu crkvenih zajednica.

Ako te poticaje usporedimo s dokumentom Izvanredne biskupske sinode *Relatio Synodi*, posebice u trećem dijelu, u brojevima 32-35, možemo uočiti vrlo slične teološke tvrdnje što potvrđuje aktualnost hrvatske teološke misli i njezino preklapanje s općim teološkim trendovima crkvene hijerarhije. »Zbog toga se od čitave Crkve traži zaokret u načinu na koji vrši svoje posla-

⁴¹ Naši umirovljeni pastoralni teolozi Milan Šimunović i Pero Aračić više puta su izrazili stav o tome da bi to mogli biti trajni đakoni.

⁴² Milan ŠIMUNOVIĆ, Nova evangelizacija i kateheza braka i obitelji. Premišljanje klasičnih i pokretanje novih modela obiteljskog pastoral⁴³, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 1, 229–272, ovdje 229. »Dakako, pritom je nužno razmišljati o iznalaženju novih načina djelovanja u kojima će obitelj sve više postajati protagonist obiteljskog pastoral⁴⁴ u životu i djelovanju Crkve. [...] Isto tako od posebne su važnosti i novi lik župnika koordinatora i priprema stručnih animatora odnosno voditelja obiteljskog pastoral⁴⁵, novog u sadržajima, metodi i žaru. Isto tako potrebna je i ponuda prikladnijih katehetskih i drugih materijala, kako za klasične tako i za nove modele rada s obiteljima«, *Isto*.

⁴³ Pozitivna iskustva u radu sa školama za župne katehete svjedoče neke biskupije koje više godina organiziraju projekte za župne katehete. Tako jedno đakovačko istraživanje pokazuje da »identitet župnoga katehete čini: duhovna i vjernička vjerodostojnost (moralna dimenzija), suradnja, komunikacija i javno svjedočenje u društvu (svjedočka dimenzija), teološko-katehetska formacija i kompetentnosti (teološko-pedagoška dimenzija), redovita i sustavna angažiranost u župi (eklezijalno-pastoralno-katehetska dimenzija). Škola za župne suradnike kvalitetan je i moderan evangelizacijski pastoralno-katehetski model. Istraživanje ukazuje na nužnu prementalizaciju svećenika, vjeroučitelja župnih kateheta, posebice kada se radi o suradnji i o timskom radu«, Stanislav ŠOTA, Formacija župnih kateheta, u: *Diacovensia*, 21 (2013.) 3, 431–455.

⁴⁴ Usp. Milan ŠIMUNOVIĆ, Nova evangelizacija i kateheza braka i obitelji. Premišljanje klasičnih i pokretanje novih modela obiteljskog pastoral⁴⁵, 229–272.

⁴⁵ Usp. Nikola VRANJEŠ, (Ne)ostvarene koncilske teološko-pastoralne teme u hrvatskoj Crkvi. Pastoral i koncilska obnova danas, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 1, 111–129. Vranješ navodi utemeljujuće elemente aktivnoga pastoralnog djelovanja danas. Riječ je o poticajima koji su vezani za aktualiziranje deset teološko-pastoralnih tema: »*actuosa participatio*, pripadnost Crkvi, organski značaj crkvenog zajedništva, aktivan katolički laik, dijalog sa suvremenim društvom, pastoral kulture, stalno osuvremenjivanje pastoral⁴⁶, poosobljeno pastoralno djelovanje, dragovoljstvo kao stil služenja i povezanost duhovnog i svakodnevnog života te brojni drugi koncilski pastoralni poticaji i teme koje ovdje nismo dotaknuli«, *Isto*, 128.

nje. [...] Zbog toga je potrebno osmisлити oblike praćenja osobe i bračnog para na način da prenošenje sadržaja vjere ide ruku pod ruku s iskustvom života koje pruža čitava crkvena zajednica.«⁴⁶ U br. 37 naglašava se korjenita obnova čitave pastoralne prakse u perspektivi evanđelja obitelji.⁴⁷

Umjesto zaključka: perspektive odgoja vjere u obitelji

Među temama koje u periodici nedostaju, a neizostavno su potrebne, svakako su one koje vode iniciranju i razvijanju obiteljsko-biografske kateheze, koje potiču religijsko-psihološka istraživanja u Hrvatskoj s fokusom na odgoj vjere u obitelji.

Perspektive koju periodika pruža su mnogovrsne: sa svim strukturom Crkva obiteljima mora biti oslonac i potpora, pomagati u njihovim duhovnim i društvenim potrebama, unijeti sadržaje u njihovo slobodno vrijeme, Krista predstaviti vjernim a Crkvu aktualnom, pomoći im da plivaju uzvodno.⁴⁸

U postkršćanskom društvu kršćanski usmjerene obitelji previše su upućene na sebe same i preopterećene, osobito glede unutarobiteljskog prenošenja vjere, vjerske prakse i komunikacije vjere,⁴⁹ sa svim njihovim posljedicama: nedostatkom adekvatnih prostora iskustva, pluraliziranjem svjetonazorskih uvjerenja i životnih stilova, nestajanjem zajedničkog miljea itd. Stoga je potrebno stvarati prostore iskustva i mogućnosti susreta za kreativan dijalog među konkretnim ljudima i njihovim pluralnim životnim iskustvima, tj. tumačenjima tih isku-

⁴⁶ *Relatio Synodi*, br. 33-35.

⁴⁷ »U više je navrata istaknuta potreba korjenite obnove čitave pastoralne prakse u perspektivi evanđelja obitelji, nadilazeći individualističke poglede koje ovu još uvijek karakteriziraju. Zato se opetovano insistiralo na nužnosti da se u tome svjetlu obnovi izgradnju (formaciju) prezbitara, đakona, katehista i ostalih pastoralnih djelatnika, kroz veće uključivanje samih obitelji. [...] Istaknuta je također nužnost evangelizacije koja će otvoreno prokazivati kulturne, društvene, političke i ekonomske uvjetovanosti, poput primjerice pretjeranog prostora koji se daje tržišnoj logici, a koje onemogućuju autentični obiteljski život, stvarajući preduvjete za diskriminacije, siromaštvo, isključivost, nasilje«, *Relatio Synodi*, br. 37.

⁴⁸ Usp. Nediljko A. ANČIĆ, Pastoralno-katehetski kolokvij za svećenike, u: *Crkva u svijetu*, 49 (2014.) 2, 259–262, ovdje 260.

⁴⁹ J. Baloban predstavlja različite modele pastoralnog djelovanja koji su u korelaciji s današnjim čovjekom, s njegovom konkretnom društvenom i životnom situacijom. Tu autor donosi četiri temeljna pastoralna modela: 1. model univerzalne crkvene strategije; 2. model pastoralnog koncentriranja na pojedine vrednote; 3. model stupnjevite i distancirane crkvenosti te 4. model duhovnih pokreta. Usp. Josip BALOBAN, Vrednote u Hrvatskoj u europskoj perspektivi. Pastoralno-teološki vid, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 4, 955–989, ovdje 955.

stava – u živom sučeljavanju s porukom evanđelja uz pomoć profesionalnih i neprofesionalnih svjedoka vjere.⁵⁰

Unatoč velikom utjecaju medija, ipak najmoćniji odgojitelj naše djece nije televizija i drugi mediji, nije svijet potrošnje, nisu ideologije, nego su to, kako kaže H. von Hentig, »životne laži odraslih«. Naime, jedan od temeljnih problema odgoja djece i mladih općenito, a osobito na području vjerskoga odgoja, leži u postojanju raskoraka između riječi roditelja/odgojitelja i njegova konkretnoga životnog primjera.⁵¹ Zbog toga je nužno osnaživati roditelje na njihovu putu vjere te im sadržajno i vremenski izići u susret te organizirati aktivnosti u slobodno vrijeme djece i roditelja, popuniti godišnje odmore ponudama za djecu i sl.

Za onaj mali broj obitelji koje žele zajedništvo (*communio*) unutar crkvenih okvira jedva da postoje okviri za intenzivno katehetsko praćenje prema »subjektivaciji«. ⁵² Zbog toga je potrebno napraviti sustavan projekt obiteljskog osnaživanja u području odgoja u vjeri i u tom smislu formirati kompetentne katehete. ⁵³ Štoviše, potrebno je da se župna kateheza ⁵⁴ kontinuirano uključi u biografske i situativne neuralgične točke pluralnoga obiteljskog života.

⁵⁰ Ova promišljanja iz zaključnih misli usporedi s disertacijom iz obiteljske kateheze sa Sveučilišta u Tübingenu, koji je vodeći u istraživanjima (euharistijske) obiteljske kateheze u europskom kontekstu. Dijelom slijedimo, preuzimamo i uspoređujemo neke teze iz te disertacije. Usp. Jörn HAUF, *Familienbiographische Katechese. Unterwegs mit Familien in der Erziehungsphase*, Ostfildern, 2004., 275–276.

⁵¹ Usp. Ružica RAZUM, Prema novome govoru vjere, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 3, 647–674, ovdje 664.

⁵² Tome zasigurno mogu pridonijeti inicijative formiranja župnih kateheta u biskupijskim središtima. Usp. Stanislav ŠOTA, Formacija župnih kateheta, u: *Diacovensia*, 21 (2013.) 3, 431–455.

⁵³ O problematici kompetencija kateheta u sustavu inicijalnog obrazovanja pisalo se u više navrata. Nešto opsežniju elaboraciju donosi članak R. Razum. »Jedno od ključnih pitanja na koje valja odgovoriti jest stoga pitanje kompetencija koje student treba steći na kraju određenoga obrazovnog procesa. Koje bi kompetencije trebao imati nastavnik vjeronaučne nastave, župni kateheta, presbiter-voditelj zajednice, pastoralni suradnik? Bez jasnih odgovora na to pitanje idemo ususret riziku da studenti nakon završenog studija nisu adekvatno osposobljeni za pastoralno-katehetske izazove prakse. Ne ponajprije zbog osobnog nedovoljno odgovornog odnosa prema studiju, nego zbog samog sustava inicijalnog obrazovanja koji ih nije dostatno osposobio za profesionalni angažman«, Ružica RAZUM, Kompetencije katehete, 738. Također, ako usporedimo članke Milana Šimunovića i Pere Aračića u proteklih dvadeset godina, uočavamo da oni apeliraju više ili manje konkretno na nove pastoralne službe, nove oblike pastoralne obitelji, zaokret prema evangelizaciji odraslih, napose roditelja i obitelji. Usp. Pero ARAČIĆ, Pastoralne vizije i pastoralna usmjerenja, u: *Bogoslovska smotra*, 74 (2000.) 3–4, 745–772.

⁵⁴ Na teološko-pastoralnom kolokviju za svećenike 2014. godine opetovano je izneseno nekoliko prijedloga za pastoralno-katehetsko djelovanje u smislu uvođenja novih pastoralnih služba. Posebice se M. Šimunović istaknuo u promišljanju obnove župne zajed-

Za kraj, provokativno formulirano, današnja župna kateheza glede današnjih obitelji promašuje svoj krajnji cilj: pomoći im pri uređenju života na temelju vjere, ako u prvom redu ne podupire realno postojeće obitelji u njihovim svakodnevnim i obiteljsko biografskim situacijama, da bi njihov obiteljski život fragmentarno uspio, utoliko što se obitelj kao obitelj usmjeri na Božji poziv i zahtjev za stilom života koji iz njega proizlazi.⁵⁵

Summary

EDUCATION IN FAITH WITHIN THE FAMILY ACCORDING TO CROATIAN THEOLOGICAL PERIODICALS FROM 1994 UNTIL 2014

Jadranka GARMAZ

Catholic Faculty of Theology, University of Split
Zrinsko-frankopanska 19, p.p. 329, HR – 21 000 Split
jgarmaz@kbf-st.hr

The article presents results of research on the topic of education in faith in the family on the basis of Croatian theological periodicals in the last twenty years. These periodicals include: Bogoslovska smotra, Crkva u svijetu, Diacovensia, Obnovljeni život, Riječki teološki časopis and Služba Božja. Through an analysis of contents and a synthesis of key terms, the topic is presented in three parts: the first chapter presents data on kinds and number of articles and sketches a theological understand-

nice, što N. A. Ančić potvrđuje i u svojem izlaganju: »Uvođenje novih pastoralnih služba i različitih tijela suodgovornosti, aktiviranje cijele župne zajednice, cjelovito praćenje i odgoj svih skupina vjernika, prevladavanje puke sakramentalizacije, a davanje više mjesta uvođenju u vjeru i doživljaju duhovnog iskustva. [...] U pastoralnom radu neophodno je više pozornosti posvetiti mistagoškoj dimenziji vjere. Da bismo primjereno odgovorili današnjim izazovima crkvenog djelovanja, nužan je preustroj naših pastoralnih župnih i dijecezanskih struktura. U novoj evangelizaciji valja se usredotočiti na središte evanđeoske poruke te omogućiti i jačati međusobnu suradnju svih triju čimbenika evangelizacije: obitelji, župnih zajednica i svećenika, odnosno kateheta/katehista«, Nediljko A. ANČIĆ, Pastoralno-katehetski kolokvij za svećenike, 261.

⁵⁵ Dok se naglašava potreba uočavanja svega onoga što je pozitivno, ukazuje se na nužnost pristupa temeljitoj obnovi klasičnih modela rada, u vidu pomaka u cjelokupnom obiteljskom pastoralu. M. Šimunović se kritički osvrće na aktualne postupke u radu s obiteljima i navodi više usmjerenja na crti njihovih nužnih revizija, kako bi uz ostalo bili i što prikladnija prigoda za novu evangelizaciju i katehezu. Dakako, pritom je nužno razmišljati o iznalaženju novih načina djelovanja u kojima će obitelj sve više postajati protagonist obiteljskog pastoralu u životu i djelovanju Crkve. Posebna se pažnja posvećuje »formiranju tzv. obiteljskih zajednica i njihovu okupljanju, također i u kućama«, Milan ŠIMUNOVIĆ, Nova evangelizacija i kateheza braka i obitelji. Premišljanje klasičnih i pokretanje novih modela obiteljskog pastoralu, 229.

ing of the contemporary family. The second chapter presents some contents that are, implicitly or explicitly, discussed the most. This presentation is based on a comparison of key terms and main emphases in terms of contents. The third part points out those issues that are left open or insufficiently discussed.

Keywords: *education in faith, family, catechesis of family, spirituality and prayer within the family, pastoral care for the family.*